

Prikaz knjige
UDK 329.63St.(47)
Primljeno u listopadu 1981.

Jean Elleinstein — HISTORIJA STALJINSKOG FENOMENA

»Školska knjiga«, Zagreb, 1980., str. 199

U biblioteci Suvremena misao objavljena je ova zanimljiva studija francuskog historičara J. Elleinsteina. Elleinstein je napisao možda jednu od najkompletnijih studija vezanu za razvoj socijalizma »Povijest Sovjetskog Saveza«, što može biti potvrda vrijednosti i ove knjige. Značajan je i utjecaj koji je autor knjige izvršio na programsku orijentaciju KP Francuske.

O tom problemu kod nas su između ostalog objavljene i prevedene knjige: V. Dedijer: »Izgubljena bitka Josipa V. Staljina«, A. Kolendić: »Posljednji dani kulta ličnosti«, Z. Štaubringer: »Ne staljinizmu«, I. Deutscher: »Staljin«, J. P. Sartre: »Staljinova avet«.

U predgovoru Rade Kalanj iznosi niz zapažanja o pitanju staljinskog fenomena.

Već u uvodu autor spominje temeljno pitanje koje će pokušati objasniti: »... ili se staljinski fenomen objašnjava povijesnim uvjetima prve socijalističke revolucije u povijesti, kao slučajni poremećaj komunizma; ili je, pak, njegov prirodni, neizbježni plod.« (str. 12).

U prvom poglavlju »Postanak staljinskog fenomena« date su društveno-ekonomske prilike u kojima se Rusija nalazila neposredno pred prvi svjetski rat, te posljedice tog rata. To stanje autor ilustrira činjenicom da je sa stajališta intelektualnog života »... mrak bio crnji u Rusiji 1917. negoli u Francuskoj 1789.« (str. 19). To je povijesno tlo na kojem se razvijao socijalizam u SSSR-u.

Analiza pojma staljinski fenomen, prilike u SSSR-u poslije građanskog rata, uvođenje NEP-a, Lenjinove dileme o razvoju socijalizma, unutarpartijski sukobi čine glavnu tematiku drugog poglavlja »Pojava staljinskog fenomena«. Napominje da »... ova pojava nije plod socijalizma, nego uvjeta njegovog razvoja u sasvim određenoj situaciji...« (str. 58).

U trećem poglavlju »Teškoće staljinskog fenomena (1928—1934)«, autor je izložio nagomilane probleme u privredi SSSR-a, te brzu industrijalizaciju, prisilnu kolektivizaciju i autoritarni centralizam, kao instrumente rješenja nastalih teškoća. To je doba jačanja uloge političke policije, sukoba Staljina s Trockim, Buharinom i drugima, te miješanje Staljina u sva pitanja društvenog razvoja.

»Mračni period« povijesti SSSR-a dat je u poglavlju »Pobjeda staljinskog fenomena (1934—1939)«. Autor ukazuje na ulogu NKVD-a, stradanja starih boljševika, masovne represije nad stranim komunistima, samovolju i teror Staljina.

U petom poglavlju »Iskušenje drugog svjetskog rata«, prikazana je međunarodna situacija u kojoj se pojavio fašizam, te utjecaj staljinskog dogmatizma u Kominterni i utjecaj Kominterne na ostale komunističke partije koje su djelovale pod njenim tutorstvom. Izneseno je niz zanimljivih tema vezanih za period rata, centralizaciju civilne i vojne vlasti u Staljinovim rukama, primjernost otpora sovjetskih građana, pretrpljenoj materijalnoj šteti SSSR-a, te glorifikaciji uloge Staljina u pobjedi nad fašizmom.

»Poratno doba. Procvat i suton staljinskog fenomena (1945—1953)«, šesto je poglavlje knjige, u kojem autor iznosi situaciju u SSSR-u uvjetovanu hladnim ratom i imperijalističkim zavjerama na koje se Staljin rado pozivao da bi opravdao svoju politiku. To je doba kada je znanost ušutkana, SSSR je obavio intelektualni mrak, a »ždanovizam« daje atribute svim vidovima umjetničkog stvaralaštva. Od 1949. godine jača antisemitizam. Staljin smatra da zemlje narodne demokracije trebaju slijediti put SSSR-a i biti ovisne o njemu. KPJ nije prihvatila nejednakost među socijalističkim zemljama. Dolazi do sukoba Staljin — Tito, što rezultira historijski značajno odvajanje Jugoslavije iz domene staljinskog tutorstva. Titova orijentacija na vlastiti put u socijalizam nagovještava kraj Staljinove dominacije u međunarodnom radničkom pokretu. To je doba represija nad vođama KP zemalja narodne demokracije. XIX kongres KPSS Staljinov je vrhunac.

U sedmom poglavlju »Ekonomske i društveni aspekti staljinskog fenomena« Elleinstein upozorava na složenost i proturječnost pojave staljinskog fenomena, te mu daje slijedeću ocjenu uvjetovanosti: »Povijesni uvjeti Rusije i njezine revolucije uspostavili su socijalističku državu posebnog tipa sa strukturama, tradicijama, prilikama i ljudima koji su učinili mogućim staljinski fenomen i dali mu poznati izgled.« (str. 163). Nadalje, autor se pita: »... kakav je socijalizam moguć na temelju zaostalosti, siromaštva i bijede.« (str. 153).

»Socijalistička država i demokracija« predzadnje je poglavlje, u kojem je dat kratak pogled na povijesni razvoj demokracije u djelima klasika marksizma. SSSR je zemlja bez demokratskih tradicija u kojoj se demokratski centralizam bez trunca demokracije pretvorio u diktaturu partijskog aparata i samovolju Staljina. Marksizam kao državna filozofija doživljava deformaciju u staljinizam.

Zadnje poglavlje »Prema iščezavanju staljinskog fenomena« donosi događanja poslije Staljinove smrti, na mahove sprovedenu destaljinizaciju, kritiku »kulta ličnosti« na XX kongresu KPSS, uspostavljanju odnosa SSSR-a s Jugoslavijom, dilemama u KP Francuske i priznanju različitih puteva u socijalizam. Staljinovom smrću staljinski fenomen nije iščeznuo, to je autoritarni sistem etatiističke vladavine čiji su korijeni mnogo dublji od kulta ličnosti.

U svakom slučaju, ova će knjiga pridonijeti kritičkom preispitivanju staljinizma nastalog kao posljedica prilika u kojima je nastala i razvijala se prva socijalistička država. Kritičku oštricu, ove inače solidne studije, otupljuje, po našem mišljenju, autorovo subjektivističko tretiranje uloge i stavova KP Francuske u doba razračunavanja sa Staljinom.

Gojko Bežovan